

Insula anamorfozelor

versiunea lui Laurent Demoulin

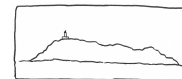
traducere de Mădălina Brumă

Cea de-a doua insulă a anamorfozelor

*Tatălui meu, care mi-a povestit cu înflăcărare
„Nemuritorul” la micul dejun, în Piața
Coronmeuse, când aveam 6 sau 7 ani*

În timp ce deznădăjduiam la gândul că trebuia să merg în scurt timp la colocviul de la Cordoba consacrat scriitorului argentinian Jorge Luis Borges — pentru că nu aveam absolut nimic nou de spus cu privire la acesta și că aveam, din nou, să înfloresc ceva plecând de la două sau trei idei învechite —, am primit o scrisoare care, după cum se pare, era menită să mă scoată repede din încurcătură.

Cu toții cunoaștem „Insula anamorfozelor”, această nuvelă în care Borges înfățișează un Homer tânăr, frumos, chipeș, și bucurând-se încă de vedere, în timp ce scrie primele versiuni ale *Iliadei* și *Odiseei*. Aedul grec, în închipuirea scriitorului argentinian, se identifică atunci pe deplin cu doi dintre cei mai prestigioși eroi ai săi și relatează la persoana întâi ocuparea Troiei, adoptând punctul de vedere al lui Ahile cel-iute-de-picior, apoi povestește întoarcerea Aheilor dând cuvântul vicleanului Ulise. Homer își dă atunci foarte bine seama că dădea naștere literaturii grecești și, mai apoi, literaturii occidentale însă, departe de a-l copleși, această perspectivă îi procură un sentiment de libertate deplină : el nu are a ține seama decât de o literatură orală anterioară, efemeră și volatilă, pe când fiecare dintre succesorii săi, până la Borges însuși, va trebui să țină seama de textele homerice, să se hrănească și să se deosebească de ele. De asemeni, acesta exploatează perspectiva narativă până la ultimele resurse, dând mai întâi cuvântul unui mort : gloriosul Ahile le vorbește într-adevăr locuitorilor infernului despre zidurile negre ale Troiei, despre scutul din bronz și aur pe care i-l făurise

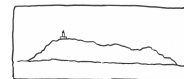

Hefaistos, despre dulcea frumusețe a lui Briseis, le povestește despre bătăliile, duelurile și sângele vărsat de Patrocle, apoi de Hector, despre victoria Aheilor și despre propria-i moarte — dar aceste episoade nu-și vor găsi toate un loc în versiunea finală a *Iliadei* pe care o cunoaștem. Cât despre Ulise, povestește în fața adunării Feacilor călătoriile acestuia, înainte de a-i imagina întoarcerea (Homer scria atunci la viitorul indicativului activ, zămisbind versuri cu rezonanță profetică, onirică, halucinatorie), lupta împotriva pretendenților, îndoiala îndreptățită a credincioasei Penelopa și regăsirea cu tatăl lui.

Din păcate, calitatea acestor prime două epopei nu era nicidecum satisfăcătoare. În continuarea nuvelei sale, Borges descrie eforturile voite ale lui Homer în vederea abandonării focalizării interne pentru a crea un narator omniscient, exterior povestirii, având acces până și la gândurile zeilor. Aedul grec inventează astfel, pur și simplu, persoana a treia în literatură.

După ore și ore de muncă asiduă, compune versiunile *Iliadei* și *Odiseei* care au traversat secolele până la noi. Cu toate acestea, aedul nu este în măsură să judece în mod obiectiv rezultatul obținut : judecata lui apropiindu-se atât de mult de cea a zeilor, l-a făcut să-și piardă atât mințile, cât și vederea. Poate că este vorba tocmai de o pedeapsă impusă de către Zeus. În nuvela sa, Borges excelează în descrierea lui Homer ca fiind un troglodit orb rătăcit în deșert, scriind pentru el însuși, cu ajutorul unor litere gravate pe niște degetare, mici texte lipsite de importanță — însă întotdeauna la persoana întâi. În aceste împrejurări, aedul grec decăzut compune, ca pentru a-și bate joc de el însuși, *Batrahomihia* (*Βατραχομυομαχία*), această parodie animalieră din *Iliada*, atribuită în mod greșit de către Filarh lui Pigres din Halicarnas : „după ce a cântat războiul din Ilion, a cântat războiul broaștelor și al șobolanilor, precum un zeu care ar crea mai întâi cosmosul, apoi haosul”, scrie Borges.

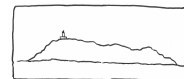
Dar de ce naiba m-am apucat să vă rezum această nuvelă apocrifă pe care deja o cunoașteți? Este fără îndoială textul sud-american din care a izvorât cea mai abundentă literatură secundară, având în literatura latino-americană același rol pe care îl are *Hamlet* în literatura engleză. Un text despre care totul a fost spus și iar spus. Câți comentatori n-au scos în evidență legătura biografică dintre

cecitatea lui Homer și cea a lui Borges? Câți exegeți nu s-au aplecat asupra felului în care scriitorul argentinian a adaptat în spaniolă caracteristicile versificației homerice, atunci când citează câteva pasaje din *Odiseea* primitivă pe care a inventat-o?

O întrebare mai presus de toate a trudit mințile academice : cea a titlului. Borges, care a asistat în liniște și cu zâmbetul pe buze la mai multe colocvii consacrate operei sale, a refuzat întotdeauna să se explice. De ce se numește această poveste „Insula anamorfozelor”? S-au făcut tot felul de supoziții pe această temă. Cea mai frecventă constă într-o aluzie la tabloul lui Holbein „Ambasadorii”, unde anamorfoza unui craniu reprezentată în prim plan, are rolul de a denunța vanitatea personajelor înfățișate. Divergențele dintre cercetătorii înclinați spre această cale interpretativă au început atunci când se cerea justificată această aluzie : trebuia făcută legătura între tema vanității și decăderea lui Homer? Sau trebuia, din contră, evidențiată puterea de sugestie a artistului? Profesorul francez Pierre B., cercetător a cărui metodă revoluționară recomanda, pe cât posibil, să nu se citească textele, a postulat că, de fapt, Holbein era cel care-l cita pe Borges cu anticipație... Optând pentru o direcție cu totul diferită, doi specialiști eminenti ai studiului topografic în literatură, John H. Malcolm și Horace Renier au mers la Chios, insula greacă unde, după cum spune legenda, se născuse Homer, pentru o analiză minuțioasă a straturilor geologice. Aceștia au stabilit că, potrivit legilor optice ale anamorfozei, Chios este imaginea Greciei însăși. Insula ar fi așadar o replică deformată a întregii țări. Comunitatea științifică a primit cu bunăvoință acest rezultat, subliniind seriozitatea cercetării însăși, dar fiecare se întreba în sinea lui cum ar fi putut Borges să fie la curent cu această particularitate geografică. Și mulți se gândeau că, dacă ar fi fost la curent, inspirația lui ar fi luat o cu totul altă formă : scriitorul argentinian ar fi evocat, de pildă, legăturile dintre Homer și țara acestuia. Profesorul Red Runeberg a rezumat opinia generală cu ajutorul unei formule lapidare : această descoperire nu schimba absolut nimic și nu explica nicicum titlul nuvelei în chestiune.

Cu toate acestea, delirul topografic al lui John H. Malcolm și Horace Renier a deschis calea unui șir de speculații primejdioase. Nimic nu-i mai oprea

pe comentatorii cei mai mistificatori și mai abracadabranți, astfel încât asb-ul, Asociația Studiilor Borgesiene, a reacționat înscriind în statutele sale interdicția de a se mai discuta despre „Insula anamorfozelor” în cadrul colocviilor, conferințelor sau publicațiile acesteia.

Ori tocmai această interdicție îmi va permite poate să-l înfrâng cu brio pe corespondentul meu Pedro Isidoro Daneri dacă descoperirea acestuia se va confirma.

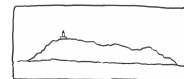
Să spun drept, acum că am părăsit frumosul apartament unde m-a primit, trebuie să recunosc că intențiile lui Daneri nu sunt deloc științifice, ba sunt chiar pur comerciale. Pentru el contează doar să știe dacă manuscrisul pe care l-a dibuit într-o bibliotecă din sudul Argentinei și pe care ar dori să-l vândă la cel mai bun preț... este scris chiar de mâna lui Borges.

—De mâna lui, cu siguranță că nu, i-am răspuns. Nu numai că nu recunosc caligrafia lui deosebită dar, judecând după data care apare pe ultima pagină, era deja orb și își dicta textele... Așternut de mâna lui, nu, dar de spiritul și vocea lui, cine știe? Va trebui să-l examinez mai îndeaproape.

Iată de ce am acum la mână fotocopia manuscrisului unei nuvele care-i va intriga garantat pe colegii mei și care va face din prelegerea mea punctul culminant al viitorului colocviu al asb-ului la Cordoba.

Aceasta se intitulează de fapt „Cea de-a doua insulă a anamorfozelor”.

Nuvela este cu totul imposibil de rezumat și foarte greu de descris. Limbajul științific pe care-l stăpânesc în mod obișnuit este foarte eficace când vine vorba de a apropia recentul de antic, comparând, de pildă, un autor modern cu unul dintre glorioșii săi strămoși, dar nu face deloc față noutății absolute, incomparabilului, imprevizibilului. Cum să evoci ineditul ca inedit? O posibilă soluție ar fi să faci apel la dicția misticilor sau la oximoronele poezilor : în „Cea de-a doua insulă a anamorfozelor”, cuvintele, în loc să se înșiruie, se suprapun. Cititorul, atunci când descifrează *incipitul* acestui text, îi cunoaște deja sfârșitul, dar și întregul conținut. Într-un fel, nuvela este imposibil de citit : ea poate fi doar recitată, fiecare cuvânt fiind prezent în toate frazele iar fiecare frază în toate

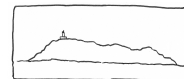
cuvintele. Fiecare paragraf se regăsește în toate frazele și fiecare frază în toate paragrafele. Cunoșteam acest text pe de rost pe măsură ce îl descopeream. Descoperind un text cu totul nou, îmi dădeam seama că-l cunoșteam deja pe dinafară, ca și când l-aș fi recitat din memorie într-o viață anterioară.

Însă povestea însăși este destul de banală și apare drept una dintre nenumăratele variante pe tema *Odiseei* : un fost războinic, pentru a se întoarce pe insula lui, trebuie să înfrunte numeroasele obstacole ce-i stau în cale. Cel mai important dintre acestea este de ordinul halucinației, al mirajului, călătorul fiind înșelat de o reflexie care deformează pe oglinda apei aspectul insulei sale natale și o face să pară, după voia unei sinistre anamorfoze, un craniu pe jumătate descărnat.

Cu toate acestea, plecând de la această intrigă, textul însuși se deformează anamorfotic, astfel încât cuprinde în fiecare silabă, în fiecare punct, în fiecare virgulă, literatura însăși. Și nu precum o abstracție sau o idee platoniciană, ci în mod concret : literatura universală a fiecărei epoci, orală și scrisă, în toate limbile și dialectele. Citind „Cea de-a doua insulă a anamorfozelor”, reciteam nu atât *Odiseea* și *Eneida* dar și *Roșu și Negru*, *Divina Comedie*, povestirile poporului *Dogon*, *Faust*, *Baia*, *Elegiile din Chu*, *Cântarea Cântărilor*, *Don Quijote*, *Zgomotul și furia*, *Cartea vacii divine*, *Război și pace*, *Mahabharata*, *Ficțiuni*, *O mie și una de nopți...* și descopeream scriitorii viitorului.

Toate acestea sunt posibile datorită unui gen de subterfugiu naratologic : crearea de către Borges a unui nou punct de vedere pe care am onoarea să-l conceptualizez aici... Scriitorul argentinian inventează persoana a patra în literatură.

Persoana a patra : nici „eu”, nici „el”, nici „ea”, ci o suită sonoră precum „eael”, „elea”, „euel”, „eleu”, „alei”, „alui” sau „aleph”. Un punct de vedere care nu este nici al meu, nici al lui, nici al vostru. Nici cel al zeilor, nici cel al oamenilor. Poate cel al Oamenilor atunci când vor deveni nemuritori, al zeilor atunci când aceștia vor cunoaște moartea. Punctul de vedere al lucrurilor? S-ar putea — dacă lucrurile ar avea viață. Cel al faunei? Poate — cu condiția ca animalele să nu mai

simtă nevoia de a mișuna neîncetat pe pământ sau pe fundul mărilor, ci să se contopească cu limbajul. Al copacilor sau al florilor? Al pietrelor? Al soarelui? Al apei? Al textului însuși reflectat în oglinzi gemene, convexe și deformante, până ce-și ia zborul uitând de autorul său? Al Verbului? Al Numărului?

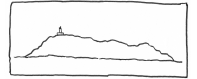
Când l-am sunat pe Pedro Isidoro Daneri pentru a-i împărtăși impresiile mele, o voce preînregistrată, jumătate robot, jumătate femeie, m-a înștiințat că numărul lui nu mai era alocat. M-am dus de îndată la el, sperând să-l găsesc în frumosul apartament unde mă primise cu câteva zile în urmă. Dar portăreasa imobilului a pretins că acolo nu locuise niciodată nimeni purtând acel nume și că, de altfel, în apartament locuia familia Del Mazo de aproape jumătate de secol.

Cu atât mai rău pentru el, m-am gândit eu. Dar, în ajunul plecării la Cordoba, nu am mai găsit pe biroul meu copia nuvelei „Cea de-a doua insule a anamorfozelor”. Am căutat în zadar, nici urmă de ea.

Să îndrăznesc oare să mărturisesc că, pe de o parte, această dublă dispariție mi-a luat o piatră de pe inimă? Puteam din nou să mă cufund cu bucurie în cărțile aflate din totdeauna în jurul meu. De nu l-aș fi rătăcit în mod misterios, n-aș mai fi putut citi nicicând un alt text în afară de „Cea de-a doua insulă a anamorfozelor”.

Dar cum puteam evita umilința la colocviul de la Cordoba? Am hotărât să încerc, fie ce-o fi, o descriere a nuvelei apocrife de Borges pe care avusesem norocul de a o citi. Dar abia am pronunțat câteva cuvinte în chip de preambul că, fără îndoială din cauza reputației mele de om glumeț și cu voie bună, trei sau patru ascultători au început să râdă.

În loc să mă offensez, am înțeles imediat că numai așa puteam scăpa cu fața curată : nimeni nu credea ce povesteam, așa că nu aveam altă cale de ieșire onorabilă decât umorul. Atunci am intrat în joc, cum se spune, și, în curând, toată asistența, care avea nevoie să se destindă după cinci prelegeri prea serioase, râdea în hohote cât o ținea gura. „Cea de-a doua insulă a anamorfozelor” înceta să mai fie o nuvelă apocrifă a lui Borges și devenea o farsă care succeda prin râs

cartea cea din urmă, precum *Batrahomihia* lui Homer urmasa *Iliada*, cartea cea dintâi.